

*"Werklieden bespot en gehoond
door een zoogenaamde voorname?"*

Rumoer rond oprichting werkliedenvereniging Surhuisterveen in 1873

Ansichtkaart van De Kolk te Surhuisterveen (1918). Het gebouw met het platte dak was café Fopma (later de zaak van Meerstra), waar de werklievenvereniging in de 19e eeuw vergaderde.

Door Dirk R. Wildeboer te Buitenpost, secretaris van de Stichting Oud-Achtcarspelen tel. 0511-541920

Grote beroering was er te Surhuisterveen in 1873 bij de oprichting van een afdeling van de Provinciale Friesche Werkliedenvereniging (PFW). Men was kwaad dat wethouder J.B. Hulshoff dit zou hebben tegen-gewerkt. Verschillende personen, met beschuldigingen over en weer, vlogen elkaar in de haren. Diverse ingezonden stukken in de 'Friesche Courant' en in 'De Werkman' waren het gevolg. Verder zal iets worden verteld over het werk en de doelstellingen van genoemde vereniging.

Inleiding

Het was op 27 maart 1870 dat te Leeuwarden de Provinciale Friesche Werkliedenvereniging werd opgericht. Voorzitter werd Obbe Rommerts te Leeuwarden, die vele jaren directeur van een drukkerij is geweest en ook uitgever van de Friesche Courant, een vrijzinnig en vrij liberaal georiënteerd blad. De nieuwe organisatie hield op Pinkstermaandag een grote openbare vergadering in Sneek. Er waren 200 bezoekers, voornamelijk arbeiders. Obbe Rommerts hield een rede, waarin hij zich duidelijk opstelde tegen radicalisme. Hij vond wel dat de werkman in actie moest komen, maar hij moest dit doen 'langs de zedelijke-redelijke weg'. De vereniging heeft gedurende enkele jaren wel verdienstelijk werk gedaan, o.a. door het bevorderen van woningbouw voor arbeiders en het oprichten van spaarkassen. Maar alles gebeurde behoedzaam, met een beroep op de welwillendheid van de patroons. Omdat de arbeiders vaak te arm waren om een contributie te betalen, werden werkgevers en andere welgestelden wel gevraagd om donateur van de vereniging te worden. De oprichting van de PFW in 1870 (dit was de allereerste arbeidersvakbond) trok ook buiten de provincie de aandacht en leidde tot het plan om landelijk een dergelijke vereniging op te richten. Zo kwam een jaar later het Algemeen Nederlandsch Werklieden Verbond (ANWV) tot stand met als voorzitter de heer B.H. Heldt, leider van een Amsterdamse meubelmakersvereniging.

't Koe minder

Er bestonden veel overeenkomsten tussen de landelijke en provinciale vereniging. Men was één in de afkeer van revolutie en felle klassenstrijd. In het begin van de jaren zeventig die aan de landbouwcrisis (van 1879-1895) voorafging, was een flink deel van de bevolking tamelijk tevreden met

de situatie. Er waren slechtere tijden geweest, of, zoals men in Friesland zei: "It koe minder". De handel op Duitsland en Indië bloeide, het grootste deel van de boeren had goede jaren. De liberalen vonden dat de arbeider z'n loon waard was en dat werken beter was dan van de bedeling ontvangen. Tevreden arbeiders, redelijk betaald, hard werkend, waren een zegen voor de maatschappij. Een groot deel van de arbeiders kon zich in die opvatting vinden. De aanhangers van de Friesche Werkliedenvereniging waren het ook eens met het standpunt van Heldt, dat oplossing van de sociale vraagstukken alleen mogelijk was langs de weg van samenwerking tussen de lagere en hogere standen. Alles zou moeten gaan langs de wegen van redelijk overleg. Toch waren er nog arbeiders, vooral in de godsdienstige kringen, die het ANWF en het PFW te vooruitstrevend vonden. Dit leidde al in 1871 tot de oprichting van enkele kleine christelijke vakverenigingen en in 1877 kwam het landelijke christelijk werkliedenverbond 'Patrimonium' tot stand. In de gunstige eerste jaren zeventig gingen zelfs de lonen omhoog, al betekende dat weinig meer dan een compensatie van de gestegen prijzen. Maar het was iets zo ongekennd, dat hier en daar de werknemers zelf een advertentie plaatsten om de patroon

openlijk voor het hogere loon te bedanken. Er heerste in arbeiderskringen meer dankbaarheid dan verontrusting.

"De jeugdige vrucht"

De Friesche Courant deed melding van de oprichting: "Surhuisterveen, 12 Jan. 1873. Gisteren avond werd hier, onder leiding van de bestuurders der afdeling Dragten en onder het voorzitterschap van den heer O. Rommerts, de afdeling Surhuisterveen der provinciale Friesche werkliedenvereniging geconstitueerd. De jeugdige vrucht van de pogingen van bovengenoemde heeren bestaat reeds uit meer dan zestig leden. Vele boeiende bijdragen werden nevens de rede van den voorzitter geleverd. Met de diepste aandacht luisterde de groote schare; in de meest gewenschte en denkbare orde ging alles toe. Vreemd, dat daar buiten, ongeveer tegen het einde, straatruoer werd gemaakt door eenige, van wie men dat niet zou verwacht hebben. Eenige van de zoogenaamde voornamen dezer plaats namen eene uittartende houding aan en trachten door jouwen en plagen het werk te verstoren en de gemoeden te prikkelen. Onze politieagent Huisman deed alles wat mogelijk was, om ongelukken te voorkomen. Doch, eerst toen de tegenpartij, waaronder men bij het licht der maan iemand opmerkte,

die grijs is geworden in het gemeentebestuur bespeurde, dat de werklieden haar gedrag moede werden, droop zij af. Men hoopt hier, dat de belhamels wegens burgengerucht en belediging met woorden, door de bevoegde autoriteit voor hun edel streven zullen worden beloond".

"De bestendigen lezer X"

Deze persoon was het beslist niet eens met de berichtgeving van de Friesche Courant en schreef in het nummer van 30 januari 1873 het volgende: "Mijnheer de Redacteur. Met belangstelling heb ik kennis genomen van een bericht uit Surhuisterveen, geplaatst in Uw nummer van 16 Jan. van een vergadering der werkliedenvereniging hier plaats gehad hebbende straatschandaal. Tot de aanleggers daarvan behoorde volgens uw krant o.a. een persoon 'grijs' geworden in de gemeenteraad'. Dat is voorwaar geen kleinigheid M. de R. en ik vond het daarom de moeite waard om die zaak eens nauwkeurig te onderzoeken. En wat is nu het resultaat van mijn onderzoek? Dat straatruoer had weinig te betekenen. Het is zoo goed ik kon begrijpen in de verste verte geene demonstratie geweest van de werkelijke noch van de zoogenaamde voornamen tegen de werkliedenvereniging, maar enkel van een standje van een troepje, dat misschien genoeg van Schiedam had geproofd. En wat betreft het lid van de gemeenteraad, grijs geworden in zijn bediening!!

Lijkt U het ook niet wat vreemd M. de R. dat men hier in onze gemeente personen, die zich tot het aanrichten of uitvoeren van straatjongensstandjes leenen, twintig achtereenvolgende jaren het lidmaatschap van de raad, zelfs het wethouderschap laat bekleden? Is dit een blijk dat men behoort tot het gilde der belhamels en oproermakers?

Dat raadslid is daar aanwezig geweest; maar niet gelijk uw berichtgever doet voorkomen om die zaak voor te zetten of aan te vuren, maar om de rumoermakende menigte tot orde en rust te brengen. Uw berichtgever schijnt alzo niet goed ingelicht of hij heeft er de zaak opzettelijk zoo voorgesteld om een algemeen geacht ingezetene een smet aan te schrijven, die toch niemand der goedgezinden hier gelooft".

"Een tergende houding"

Ds. D. Pekelharing, predikant bij de Doopsgezinde gemeente te Surhuisterveen en later ook bestuurslid van de werkliedenvereniging, reageerde op het bovenstaande ingezonden stuk. Volgens hem had wethouder Hulshoff wel een tergende houding aangenomen en dat "hij volgens veler getuigenis de werklieden had bespot en geplaagd". Volgens Pekelharing was er geen rumoermakende menigte en "slechts een klein aantal personen die behagen vond in het honen van de vergadering". Verder schreef de dominee, dat Hulshoff de politieagent niet in het minst had geholpen om ongelukken te voorkomen. Toen de moeilijkheden waren overwonnen, had de wethouder geroepen "naar huis".

"Velerlei smaad- en scheldwoorden"

De heer O. Rommerts deed in het blad 'De Werkman', een orgaan voor Arbeiders-Vereenigingen, uitgebreid verslag van de oprichting van de afdeling in Surhuisterveen. Na afloop van de vergadering bood het echtpaar Pekelharing hem aan om daar de nacht te blijven slapen. Het was voor hem moeilijk om die avond nog thuis te komen. Hij merkt dat

'eenigen der toetredenen' onderweg naar de pastorie als lijfwacht fungeerden. Kennelijk waren deze personen bang dat ze zouden worden lastig gevallen. Nauwelijks was Rommerts een kwartier bij de familie Pekelharing in huis, toen een man aanbelde met de waarschuwing de deuren goed op slot te doen, omdat er 'belhamels' in aantocht waren. Vlak daarna 'daar waren de helden, die van hunne tegenwoordigheid door getier en heftig gebel aan de voordeur kennis gaven. Nog eenige malen werd er geraas gemaakt, doch daarna scheen de troep af te zakken'. Verder werd door Obbe Rommerts geschreven dat de bestuursleden van de afdeling Drachten, die ook op de oprichtingsvergadering in Surhuisterveen waren, het dorp hadden verlaten 'onder velerlei smaad- en scheldwoorden'.

"Overdrijving?"

De heer F. Westerling was destijds hoofd van de openbare school in Surhuisterveen en in zijn functie was hij min of meer afhankelijk van wethouder Hulshoff. In een lang ingezonden stuk in de 'Friesche Courant' schreef hij, dat het door Rommerts gedaan verslag in 'De Werkman' schromelijk was overdreven. "Ik ken den heer R. niet, maar indien ZEd. zich in den regel zoo aan overdrijving schuldig maakt en er zoo weinig gewetensbezwaar van maakt, om maar publiek in de dagbladen, op anderer inblazing, den meegegoeden stand van een geheel dorp onverdiend aan de kaak te stellen, dan kan ik van hem en zijne bemoeijingen geen hoogen dunk hebben".

"Wetschennende drinkgelagen"

Evenals de leiders van de latere socialistische vakbonden, was Rommerts een vurige bestrijder van het alcoholmisbruik. Hij vond het dan ook een schande dat J.B. Hulshoff naast boer en wethouder, ook nog kastelein was. De oprichtingsvergadering in Surhuisterveen werd gestoord door het rumoer van de bezoekers van het café van Hulshoff. In 'De Werkman' schreef O. Rommerts o.a. he volgende. "In onze nabijheid greep een ander, treurig toneel plaats. In het huis van den wet- en herberghouder verzamelde zich een hoop ontevreden, die door het gebruik van sterken drank, dat hun door den wet- en herberghouder met gretige hand werd verstrekt, weldra zich beneden het dier verlagen zouden. Deze wethouder is iemand van een laag karakter. Hij, man van de wet, maakt zich schuldig aan midernacht wetschennende drinkgelagen, op een tijdstip wanneer in de plaats zijner inwoning een lichtfeest der beschaving gevierd wordt. In de gelagkamer, te midden van allen die hunne zuurverdiende penningen bij hem aan sterken drank verteeren en vrouw en kinderen ten prooi van ellende doen zijn, beroemt hij er zich op, zijne knechts verboden te hebben aan die vervloekte arbeiders-vereeniging deel te nemen, met bedreiging van onmiddellijk ontslag".

Vervolgens kwam de hoofdonderwijzer Westerling aan de beurt, die hem had beschuldigd het voorval te hebben overdreven.

Rommerts verdacht hem er van, dat Westerling een goede beurt bij de wethouder wilde maken. "Ge hebt u tot taak gesteld de ontwikkeling der jeugd. Maar is uw hart even boosaardig als uw aanval op mij, is uw verstand niet helderder als waarvan ge in uw schrijven blijk geeft, dan... arme jeugd van Surhuisterveen!" Daarna verscheen in de Leeuwarder Courant een advertentie, waarin door een aantal pommeranten uit Surhuisterveen, werd verklaard, dat de heer J.B. Hulshoff de leden van de Friesche Werkliedenvereniging, niet bespot, geplaagd of getergd had. Deze advertentie is bij dit artikel afgedrukt en ook twee reacties hierop met de mededeling dat de bewering niet waar was.

"Débat gesloten"

Dan liet ds. Pekelharing nog eens zijn licht over de kwestie schijnen. Westerling kreeg van hem nog een veeg uit de pan. "De brief van den Heer Westerling bevat opzettelijke onwaarheid en draagt niet het karakter der onafhankelijkheid. Zijne verklaringen zijn door geen enkele deugdelijken grond gerechtvaardigd". De redactie van de Friesche Courant meende nu dat het tijd werd om een einde aan het geharrewar te maken. De pennenstrijd had al lang genoeg geduurd. "Hiermede achten wij het débat over deze zaak in ons blad gesloten".

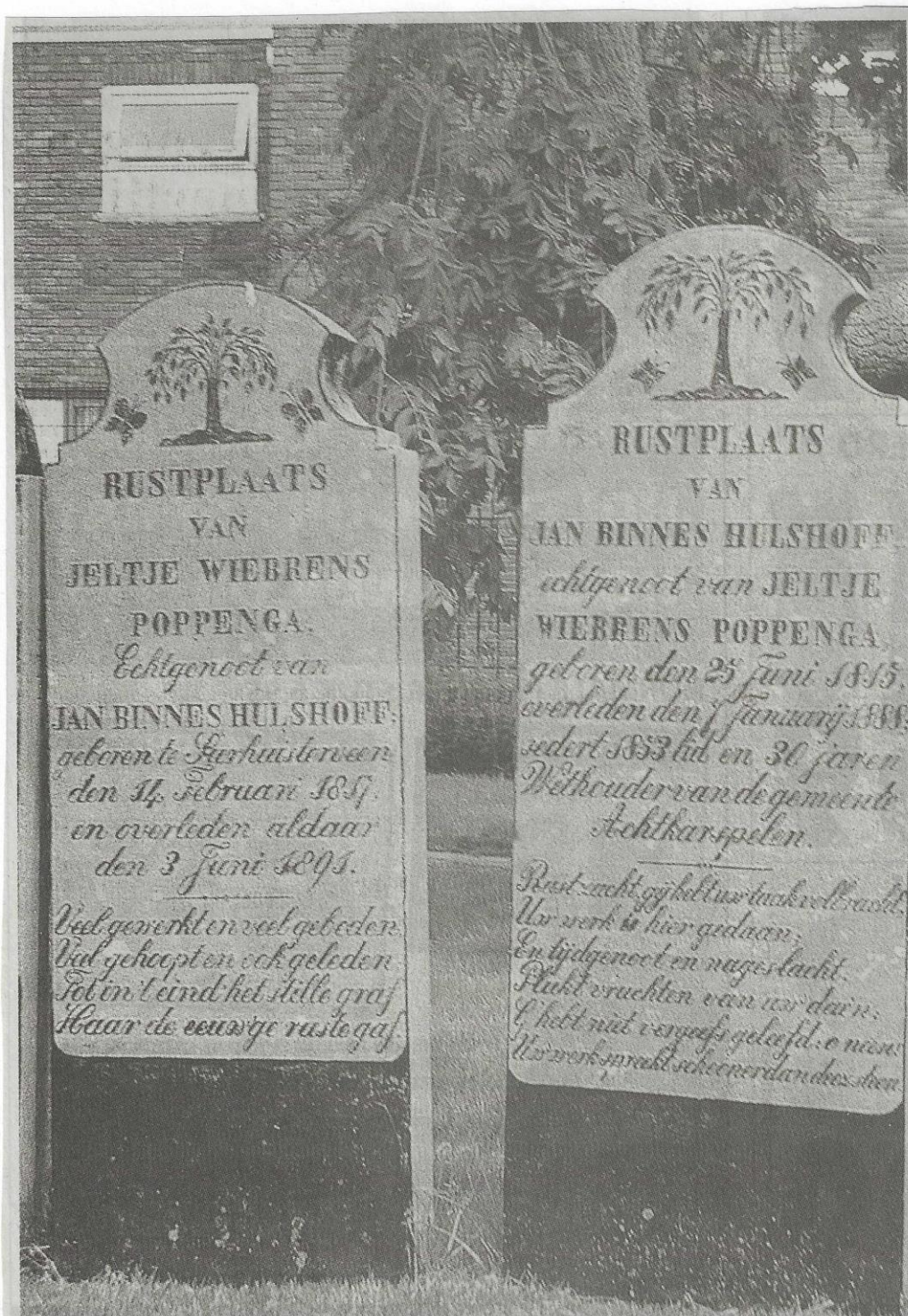
Verder verloop

In de jaarboekjes van de Provinciale Friesche Werkliedenvereniging werden o.a. de activiteiten van de afdeling Surhuisterveen vermeld. In 1874 bestond het bestuur uit: A.R. Mijnheer, voorzitter; R. Gjaltema, secretaris; J.G.

Kuipers, penningmeester; P. van Waarden en B. Gall, commissarissen van toezicht. De afdeling deed het mogelijke om de leden aan zich te binden. Door hulp van twee gegoede ingezetenen kwam er een winkelvereniging tot stand met het doel dat de leden bij bepaalde winkels korting konden krijgen. Brood en kruidenierswaren werden gemeenschappelijk ingekocht. Maar dit was geen succes, want de bakker maakte het brood lichter en de kruidenier verkocht zijn waren voor de bedongen prijs ook aan niet-leden. Ondanks krachtdadige ondersteuning van een aanzienlijke ingezetene van het dorp, was het een probleem om een en ander in stand te houden. Verder werd melding gemaakt dat sommige boeren hun arbeiders verboden om lid te zijn. Tot 1890 heeft de afdeling nog bestaan.

Bronnen/literatuur:

Naast het reeds genoemde: 'Opkomst en strijd van de arbeidersbeweging in Friesland' (door Pieter Terpstra).

Grafstenen van Jan Binnes Hulshoff en zijn vrouw Jeltje Wiebrens Poppenga op het kerkhof bij de N.H. kerk te Surhuisterveen. (Foto: D.R. Wildeboer)

ATTENTIE!

De Ondergeteekenden, oor- en ooggetuigen van het voorgevallene te Surhuisterveen, bij gelegenheid van de stichting der Werklieden-Vereeniging alhier, verklaren, dat de Heer J. B. Hulshoff, wethouder der gemeente Achtkarspen, zich bij die gelegenheid zoodanig heeft bedragen, als ieder Burger betaamt en dat de beschuldiging, als zou ZEd. de werklieden hebben bespöt, getergd en geplaagd, ten eenenmale valsch is.

R. A. DAMSTÉ, *Predikant.*
 H. WIEGERSMA, *Gemeeschuur.*
 O. WOULDSTRA, *Touwslager.*
 O. K. SIPMA, *Koopman.*
 J. KINGMA, *Logementh.*

Ter beantwoording!

Wij ondergeteekenden, bezoekers der Werklieden-vergadering van den 11 Januarij l.l., verklaren, dat de Hll. DAMSTÉ, O. K. SIPMA en O. WOULDSTRA zich bij het uiteengaan der Vergadering niet hebben vertoond, terwijl de kastelein J. P. KINGMA bij de tegenstanders der Vereenigden behoorde en de gemeeschuur WIEGERSMA eerst verscheen, toen alles genoezaam was geëindigd.

Op grond hiervan verklaren zij de getuigenis van bovengenoemden in de *Leeuwarder Courant* van 21 Februarij l.l. en in de *Friesche* van den 23sten l.l. voor niet-ontvankelijk.

Surhuisterveen, 25 Februarij 1873.

G. J. PIETENS.
 A. R. MIJNHEER.
 R. S. GJALTEMA.
 P. VAN WAARDEN.

Daar ons voornemen oorspronkelijk was aangaande de zaak, voorgevallen bij de stichting der werklieden-vereeniging te Surhuisterveen te schrijven, zoo achten wij het thans een onvoorwaardelijke pligt om te spreken als antwoord op de advertentie, voorkomende in de *Friesche en Leeuwarder Courant* van woensdag en vrijdag 19 en 21 Febr. 1873 van eenige notabelen aldaar. Wij toch als oog- en oorpeligen verklaren, dat zich alles zoo heeft toegedragen, als het door den Heer ROMMERTS in "de Werkman" geschetst en zijn verklaring juist is. Hoe zich toch de Heer DAMSTE, Predikant aldaar, als een Bedienaar des Goddelijken Woords, met de waarheid op de lippen en de liefde in het hart, aan het hoofd eener tegenverklaring, en O. WOUDESTRA, als mede-ondertekenaar, kunnen stellen, is ons onbegrijpelijk, daar wij tevens verklaren, dat zij er hoegenaamd niet bij tegenwoordig geweest zijn, zoo als zij loch beweren.

G. MUHLBERG.
 J. H. KLASEMA.
 D. H. KLASEMA.
 R. K. v. D. WIELEN.
 J. W. KET.
 H. J. KLASEMA.

Openbare Vergadering

VAN DE

Afdeeling SURHUISTERVEEN

DER

Provinciale Friesche Werklieden-Vereeniging,

op **Saterdag 16 Februari** e. k. des avonds te half acht
 bij FOPMA aldaar.

Sprekers: de H.H. **O. ROMMERTS** en **D. PEKELHARING**.

Toegang vrij, doch niet voor kinderen.

GEEERT E. POSTMA, VOORZITTER.
HENDRIK DE WIT, SECRETARIS.

Aankondiging van een vergadering in 1876.

Portret van B.H. Heldt, voorzitter van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond.